

Ian Almond, *Yeni Oryantalistler*, Pinhan Yayıncılık, 2013, Çev. Bahar Çetiner / Talha Can İşsevenler, 272 Sayfa, ISBN: 9786055302368

Samet GÜDER*

Oryantalizm, modernitenin inşasında önemli bir yere sahiptir. Bu aynı zamanda Batı'nın kalıcı üstünlüğünün olduğu dönemdir. Aydınlanma dönemi ile başlayan "akıl çağı" bir anlamda Avrupalı öznenin kendini tanıması, ayırt etmesi ve inşa etmesi sürecidir. İlerlemeci pozitivist aklın da katkısıyla Batı, kendini (ve ötekini) zamanda ve mekânda konumlandırmış, "ötekileri" de kendisiyle aynı ilerleme düzeyini ve aynı zamanı paylaşamayanlar olarak aradaki farkı mesafelendirerek kurgulamıştır.¹ Bu süreç "Modern Batı"nın inşasıdır. Aydınlanma döneminden sonra Batı, kendi kimliğini, Doğu olarak tanımladığı "öteki" kimliğe karşı konumlanmış, farklı olan "Doğu" ötekileştirilmiştir. Batı; gelişmeye açık, dinamik, demokratik, bireyci gösterilirken, Doğu bunların tersi(gelişmeye kapalı, geleneksel, otoriter, durağan, toplulukçu vb.) anlamlarla yüklenir.² Batı'nın inşası, Doğu'nun ötekileştirilmesi ve Batı'da olup Doğu'da olmayanların sıralanmasıyla belirgin hale gelir. Burada yapılan Batı ve Doğu'yu kendi içinde anlamaktan çok Batı'nın kendisini tanımlarken ve meşrulaştırırken Doğu'yu kullanması, kurgulamasıdır.

Bu noktada oryantalizm, Batıda üretilen Doğu'nun bilgisi olarak konumlanır. Bu konumda Doğu, Batı'ya bağımlı bir değişken haline gelir ve Doğu'nun üretilen bilgisi giderek gerçeklikten kopar. Sonuç olarak "öteki" bir varlık ya da nesne olmaktan çıkar ve söylemsel bir kurguya dönüşür. Kültürel, kurumsal ve tarihsel olarak oryantalizm, Batı epistemolojisinin Doğu'yu algılama, onu kurma ve farklı olanın söylemsel olarak ötekileştirilmesi eylemidir.³ Bu kurgu, günümüze kadar okunarak ve yazılarak ciddi bir literatür meydana getirmiştir. Batı'da kim Doğu ile ilgili bir durumu kaleme alacak olsa, bu metinlerden az ya da çok yararlanır ve dolayısıyla oryantalist bilgi, sürekli yeniden üretilir.

Ian Almond'un "Yeni Oryantalistler" kitabı, Batı epistemolojisinin post-modern yazarlardaki tezahürünü inceleyen bir eserdir. Almond kitabında incelemek üzere 9 yazarı seçmiştir. Bu yazarlar her birine üç isim düşecek şekilde üç bölümde incelenir: "Modernite Eleştirisi ve İslam" başlığı altında Nietzsche, Foucault ve Derrida, "İslam ve Postmodern Kurgu" başlığı altında Borges, Rushdie ve Pa-

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, sametguder@gmail.com

1 Nilüfer Göle, "Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt III, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 60

2 E. Fuat Keyman, "Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu: 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet", *Oryantalizm-II, Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sayı:20, Ekim 2002, 21

3 A.g.e., 22

muk, “İslam, ‘Teori’ ve Avrupa” başlığı altında Kristeva, Baudrillard ve Zizek. Bu isimlerin seçilmesinde yazar, onların radikal anlamda yeni olmalarına vurgu yapar. Kitapta aynı zamanda bu isimlerin birbirlerinden etkilendikleri, birbirlerini tamamladıkları ve belirli noktalarda buluştuıkları belirtilmektedir.

Almond kitaba böyle bir buluşma noktasıyla başlar; “Çeşitli ülkelerde insanlar gördüm ve onları aynı ölçüde aşağılık buldum, varsa bir istisna, terazi bilakis Türklerin lehinedir.” İngiliz şair Byron’dan alıntılanarak aktardığı yazıdan sonra Almond, şairin bu tutumunu İslam’a yönelik bir zorlama, seçici ve inandırıcılıktan uzak bir sempatiden kaynaklanan ya da bu sempatiyle sonuçlanan Avrupalı bir özeleştirici olarak görür ve benzer tavrın, kitapta adı geçen hemen tüm yazarlarda olduğunu söyler. Neredeyse tüm yazarlar İslamîveİslami kültürü kendi toplumlarından eleştirel bir uzaklık edinmenin aracı olarak görürler. Batı, modernite eleştirisini ve kendi yeniden konumlandırılmasını sürdürmek için, İslami Doğu’nun sembolleri, ötekiliği, anakronizmi ve tehdidini kullanır. Bu noktada Almond, kitabın mütevazı amaçlarından birinin, “Batı modernitesi eleştirisinde İslam’a ayrılan yerleri tespit edip inceleyerek, İslam ve modernite eleştirisi arasındaki ilişkisi üzerine süregelen bu tartışmaya katkıda bulunmak” olduğunu söyler.

Kitapta hemen hemen tüm yazarlarla ilgili ortak nokta, İslam ile ilgili yazılarda kullanılan kaynak yetersizliğidir. Yazarların çoğu, Doğu dillerini bilmedikleri için Batılı kaynakları kullanır ve bu doğal olarak onları oryantalist söyleme yakınlaştırır. Nietzsche’nin hiçbir Müslüman ülkeye gitmemiş olması ve Doğu ile en yakın temasının Napoli “güney” duygusallığı olduğu belirtilir. Foucault, Derrida gibi hayatının önemli bir bölümünü Müslüman bir ülkede geçiren yazarlarda da Batı kaynaklarından yararlandığı için aynı eksiklik görülür. Örneğin Foucault için Tunus’ta uzun süre kalmasına rağmen Tunus hakkında çok az şey yazdığı, yazdıklarının da oryantalist Doğu imajıyla örtüştüğü kitapta açıklanır. Ian Almond’a göre birincil kaynaklara yeterince ulaşamaması, Batı ile ilgili analiz ve yorumlarda kaynakların kılcal damarlarına kadar inilip incelikli analiz ve yorumlar yapılmaması; İslam ile ilgili konularda Kur’an’ın bile yeterince tahlili yapılmadangerçekleştirilen analiz ve yorumların inandırıcılıktan uzak olmasına sebep olur. Almond, Derrida’yı Kur’an’da belirtilen kurban versiyonunu okumamakla; İslam’da gayrimüslim kadınların yasal olarak nesne gibi elde edinilebileceğinden bahseden Kristeva’yı da Kur’an’da gayrimüslim kadınlara verilen haklardan habersiz olmakla eleştirir. Aynı şekilde “Çinli Kadınlar” eserinde Kristeva, iki bin yıllık tarih, dil ve kültür hakkında kısaca ve temelsizce kalem oynatmaktadır.

Burada aslında İslam’ın ne olduğundan çok ne olmadığına incelendiği anlaşılır. Neredeyse tüm yazarlarda İslam ve Doğu, (Hristiyan) Batı’nın anlaşılması için araçsallaştırılır. Almond, örneğin Borges’de “İslam’ın ileri sürdüğü şey için değil, yasakladığı şey için; anlattıkları için değil, anlatmadıkları için ilginç” olduğunu söyler ve Borges’in İslam’a merakını bu şekilde açıklar. Yine Foucault Doğu’nun “hareketsizliği”nin kendi özünde olduğunu söylemesine rağmen, Batı’nın “hareketsizliği”nin aslında onun içinde yatan karmaşıklığı ve derinliği örten bir toprak olduğunu belirtmesi Almond’un dikkatini çekmiştir. Yazarların bu söylemleri kitapta verilen metinlerle desteklenir.

Diğer bir nokta “ötekileştirme” meselesidir. İslam ve Doğu, yaptıkları ve yapmadıkları, oldukları ve olmadıklarıyla tarif edilir. Yapılan her tarif, gizli bir Batı ile karşılaştırmadır. Bu karşıtlıklar üzerinden Doğu, bazen övülür bazen yerilir ama hep karşıdadır. Hristiyanlık ve modernite eleştirilerinde Doğu, yaptıkları ve olduklarıyla Batı’ya kıyasla övülür; ortaçağa ait olması, durağanlığı, bireysellikten yoksunluğu, itaatkâr bir sistem olması ile coğrafi ve kronolojik olarak Avrupa dışında bırakılarak, olmadıklarıyla yerilir. Bu ötekileştirme karşıtlıklar üzerinden sürdürülür. Örneğin Borges’in hikâyelerinde İslam’ı daha ahlaki ve kaderci yönüyle anlatması, Pamuk’un kitabındaki karakterlerde Doğu-Batı, duygu-mantık, ruh-cisim ikiliklerinin temsil edilmesi, alıntılarla belirtilir. Almond’a göre Foucault Tunus’ta üç şey bulmuştur: dürüstlük, tehlike ve enerji. Avrupalı ise duyguları ile bedeni arasında mesafe koyabilen yalancı, “Paris’in Latin Mahallesi’ndeki barikatlarla Tunus’ta hapishanede on beş yıl geçirme gibi ciddi bir risk arasında hiçbir karşılaştırma yapılamayacak” kadar güvenli ve rahattır.

Kitap Rushdie ve Pamuk’a dair bölümleri “içeriden” bir bakış olarak sunar. Bu içeriden fakat “Batılı” bir bakıştır. Diğer yazarlar kendi toplumlarıyla eleştirel bir mesafe yaratmak için İslam’ı kullanırken, Rushdie ve Pamuk İslam ile aralarında anlamlı mesafe yaratabilmek için oryantalist kaynak, klişe ve basmakalıplardan yararlanır. Bu iki yazarı “içeriden” bir bakış olarak düşündüğümüzde, kendi kendini kurgulamaya dönük bir söylem karşımıza çıkar. Bu da bizi “içselleştirilmiş oryantalizm”⁴ kavramına yaklaştırır. Bir Batılı bakış olarak aldığımızda ise diğer yazarlarla benzer bir noktaya gelecektir. Kitapta da Rushdie ve Pamuk’un bu iki bakış arasındaki salınımına dikkat çeker. Rushdie’nin İslam’ı bir yandan “dünyanın büyük dinlerinden” biri olarak olumladığı, diğer yandan bizi “hizmetkarlara” ve “çocuklara” dönüştüren bir düşünce sistemi olarak sunduğu örnek olarak gösterilir. Zizek ise Doğu Avrupalı kimliği ile Müslüman dünyasıyla sürekli bir dayanışma içindedir. Kant’ın pasajından yaptığı alıntıda, İslam ile ilgili kısmı çıkarmasından hareketle Zizek’in, Hegelci bir özenle İslam’ı sessizce yok saydığı belirtilir. İslam’ın Zizek için gelecekteki aşkın bir sosyalist düzene geçişte bir ara dönem olduğu düşüncesi ortaya koyulur.

Kitapta konu edilen yazarların yazı ve söylemlerinin genel bağlamından çok satır araları incelenerek oryantalist söylem ortaya çıkarılır. Boudrillard’ın “Körfez Savaşı Hiç Yaşanmadı” eseri mükemmel bir postmodern oryantalist metin olarak okuyucuya tanıtılır. Boudrillard savaşı, askeri bir çatışmadan çok; bir medya olayı, simgelerin çoğalması ve sanal bir savaş olarak görür. Onun Körfez Savaşı’ndaki önceliği Araplar ve İslam değil, semiyotik çekincelerdir. “Roketlerin ve füzelerin tek etkileyici yanı fırlatılma imgeleridir (...) Scudları düşünün: Stratejik etkinlikleri sıfırdır ve tek etkileri Saddam’ın onları fırlatma başarısındadır” alıntısı yapılarak üzerine füze düşen Iraklıların metinde kendilerine yer bulamaması, görünebilse o Iraklıların imgesinin çok daha etkileyici olabileceğinin atlanması, yerinde ve titiz bir analizle eleştirilir. Ayrıca Almond, kitabın adından hareketle “gerçekdışılık”, “ilüzyon”, “blöf” gibi kavramların ancak Doğu ile eşleştirilebileceğini, Boudrillard’ın “11 Eylül Hiç Yaşanmadı” ya da “İkinci Dünya Savaşı Hiç Yaşanmadı” adlı bir kitap yazıp yazamayacağını sorgular.

4 Detaylı bilgi için bakınız.,Hasan Bülent Kahraman, “İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm”, Oryantalizm-I, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sayı:20/1, Ağustos 2002

Tüm bunlarla birlikte kitap, İslam'ın çoklu kimliklere sahip olduğu, farklı zamanlarda farklı kullanımlarının bulunduğu, İslam'ın postmodern yazılardaki temsili- nin İslam'ın yerine postmodernlik hakkında daha çok şey söylediği, son olarak adı geçen yazarların birbirlerinden etkilenecek oryantalist bilginin yeniden üretil- diği sonuçlarını çıkarır.

Kitaptaki yazarların gösterilen metinleri, özellikle aktarılan metinlerdir. Yani Al- mond, bu yazarların Doğu hakkındaki esasen olumlu yönleri inkâr ettiği ölçüde inandırıcılıktan uzaklaşacaktır.⁵ Bu da oryantalizmin kendi içinde taşıdığı sorun- ların kitaba da aktarılmasına neden olur. Kitapta “seçilen” yazarların “seçilen” metinlerinin önümüze koyularak oryantalist söylemin araştırılması, ister istemez yazarların Doğu ile ilgili “yerinde” tespit ve görüşlerinin atlanmış olabileceği hissini uyandırır. Bu bağlamda kitabın, Şerif Mardin'in “Oryantalizmin Hasıraltı Ettiği” makalesiyle birlikte okunması, okuyucunun kitaptan aldığı lezzeti arttıra- caktır.

5 Şerif Mardin, “Oryantalizmin Hasıraltı Ettiği”, *Oryantalizm-I, Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sayı:20/1, Ankara-Ağustos 2002.